

*В.І. Ляшенко, д.е.н.,
Р.В. Прокопенко, к.е.н.,
М.М. Якубовський, д.е.н.*

ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ З МЕТОЮ СТРУКТУРНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У розвинених країнах світу нині відбувається інформатизація промисловості, в її структурі збільшується частка і значущість високотехнологічних наукомістких галузей. Уже з'явився великий перелік нових професій, пов'язаних із контролем, розробкою нових систем і рішень. Відповідно змінилися вимоги до кваліфікації працівників, що потребує розробки нових підходів у системі освіти. З урахуванням таких тенденцій розвитку промисловості, розширення глобальних ланцюжків доданої вартості, збільшення значення і пріоритету капіталу, заснованого на знаннях для країн із перехідною економікою, виникає закономірне питання вироблення стратегії подальшого розвитку економіки [10].

Дослідження розвитку промислових регіонів України з метою структурно-технологічної модернізації, результати яких викладено в роботах [3-6; 8; 9; 12], здебільшого здійснені без урахування особливостей провідних промислових регіонів. Не приділено достатньої уваги світовій кон'юктурі та місцю української промисловості у світовому розподілі праці. Також не враховано можливості й обмеження, які існують в українській економіці. Одним із найважливіших для економіки України є Придніпровський регіон, який після окупації Донбасу став лідером за випуском промислової продукції. Тому обґрунтування напрямів розвитку промислових регіонів України з метою структурно-технологічної модернізації з урахуванням особливостей промислових регіонів, передусім Придніпровського економічного району, є актуальним.

Метою статті є обґрунтування напрямів розвитку промислових регіонів України з метою структурно-технологічної модернізації.

© В.І. Ляшенко, Р.В. Прокопенко,
М.М. Якубовський, 2017

1. Стан проблеми

Наразі Україна перебуває в одній із найбільш складних точок своєї історії та, безумовно, в найбільш складному періоді після виходу зі складу СРСР і відновлення незалежності. Окрім російсько-українського конфлікту, який негативно вплинув на українську економіку, існують ще глобальні світові чинники, які потребують здійснення структурно-технологічної модернізації. Можна відокремити два масштабних явища світової економіки, без адаптації до яких Україна не має шансів вийти з кола країн третього світу.

Першим таким явищем є падіння ринків сировини. Це стосується як енергоносіїв (що є вигідним для України), так і інших товарів-commodity (у тому числі тих, які формують основу експорту України).

Уже немає ніяких сумнівів, що падіння цін на всіх сировинних ринках – це не спекулятивні стрибки або наслідки локальних криз, а є прояв довгих економічних хвиль. Економіка України два останні десятиліття була орієнтована на експорт. Багато в чому зростанням світових ринків, а не «ефективними власниками» або економічною політикою уряду, був обумовлений річний приріст ВВП України 7-12% у першій половині 2000-х років. Проте більша частина можливостей висхідної стадії економічного циклу використана Україною не була, наслідки чого дуже б'ють зараз і по країні в цілому, і по власниках значної частини засобів виробництва. Сировинні ринки, які були традиційними джерелами економічного зростання України, сильно впали за останні три роки і є всі підстави припустити, що в найближче десятиліття зростання цін не відбудеться. У будь-якому разі попередній період низьких цін тривав майже двадцять років, і в цілому така розмірність властива довгим сировинним циклам.

До недавнього часу одним із головних експортних товарів в Україні була продукція металургії, яка зараз складає 26% українського експорту, а в середині 2000-х – 42%. Проте за «огрядні роки» українськими олігархами не було здійснено будь-якої істотної модернізації виробництва. Ще 6,9% експорту становить руда, ціни на яку прямо пропорційні ціні на металопрокат (у 2000-х роках частка руди складала 1-2%, що зайвий раз свідчить про деградацію галузі). У той час в азійських країнах було побудовано нові, сучасні металургійні комплекси. У тому числі величезний обсяг потужностей введено в дію в Туреччині та Китаї, які були основними спожива-

чами української продукції. Тому українські металурги виштовхувалися з ринку тими конкурентами, що мають менші виробничі та транспортні витрати. Охолодження економічного зростання в Китаї не залишає надії на суттєве відновлення високих світових цін найближчими роками. Більше того, в Китаї вже зупинена третина металургійних заводів, а ціна на деякі види металопрокату на біржах впала до ціни металобрухту. Таким чином, основним для української металургії стає внутрішній ринок.

На ринку сільськогосподарської та харчової продукції коливання традиційно є не такими великими, проте там теж простежується спад. Причому ця група товарів є основною в українському експорті, її частка складає 35%. Проблема для харчовиків полягає в закритті ринку РФ. Українські виробники вважають за краще експортувати продукцію низьких ступенів переділу, частка готових харчових продуктів складає 6,9% від усього експорту. Завдяки українському чорнозему, який дає можливість отримувати високий урожай без інвестицій у технології, та падінню ціни на нафту і газ, що привело до здешевлення добрив і палива, а також відкриттю ринків ЄС українське сільське господарство зараз переживає свої найкращі часи.

Однак загалом усі сировинні галузі втратили більшу частку своєї привабливості та в подальшому їх важливість знижуватиметься ще більше.

Другим масштабним економічним процесом, який визначає можливі шляхи структурно-технологічної модернізації промислових регіонів України, є неоіндустріалізація. Це явище відомо ще як постіндустріалізація, інформаційно-енергетична революція, третя індустріальна революція тощо. Незалежно від того, як його називають різні дослідники, практично всі вони однотайні в описі таких основних характеристик, як зміна виробничих відносин, істотне спрощення впровадження нових розробок у виробництво, перехід до відновлюваних джерел енергії, вбудовування SMART-елементів до оточення людини, подальша роботизація виробництва та сфери послуг, застосування нових матеріалів, широке впровадження нових методів обробки матеріалів тощо.

Основним ефектом неоіндустріалізації є нова схема перерозподілу доходу від виробництва продукції. Головним отримувачем вигід у сучасному світі стають не власники ресурсів (як у XIX ст.) або власники виробничих потужностей (як у XX ст.), а ті, хто має людський капітал, хто розробляє новий продукт і створює мережу для його реалізації. Класичним прикладом є Apple, чистий прибуток

якої у 2014 р. становив 45,67 млрд дол., капіталізація – 731 млрд дол., кількість співробітників – 116 тис. чол. При цьому виробництво такого ключового її продукту, як iPhone, розташоване в Китаї та практично повністю там локалізоване, імпортується лише деякі деталі. Проте основний прибуток від виробництва iPhone отримують не китайські підрядники і виробники, а власник патентів і мережі розподілу – сама корпорація Apple.

Для порівняння: чистий прибуток найбільшої української компанії Метінвест у 2016 р. склав 118 млн дол., кількість працівників - 85 тис. чол., капіталізація – приблизно \$ млрд дол. Чистий прибуток найбільшої російської корпорації Газпром у 2016 р. склав 325 млрд крб. (5,4 млрд дол.), капіталізація – 6 630 млрд крб. (110 млрд дол.), кількість співробітників – 430 тис. чол. Тобто співставлення сировинних корпорацій із технологічними свідчить не на користь перших. На вершині піраміди розподілу доданої власності в неоіндустріальній економіці – розробники і продавці унікальної продукції, трохи нижче їх – власники інноваційних виробничих потужностей, а на нижніх щаблях – власники виробництв третього-четвертого технологічних укладів і постачальники сировини.

Серед українських галузей, які вже зараз мають вихід на міжнародні ринки та можуть потрапити на перші два щаблі піраміди, можна виділити машинобудування. За підсумками першого півріччя 2016 р. машинобудування принесло 11,4% від усього українського експорту товарів, у тому числі, 9,6% склала частка машин, устаткування, механізмів й електротехнічного устаткування і 1,5% – засобів наземного транспорту, літальних апаратів і судів. Причому в довоєнному 2013 р. частка машинобудування в експорті товарів складала 16,8%. Зниження сталося через заборону на експорт продукції подвійного і військового призначення в РФ, а також відмову російських споживачів закуповувати залізничний транспорт та гірничодобувне устаткування.

У цілому українське машинобудування дуже неоднорідне – є як катастрофічно відсталі підгалузі, так і окремі, поки ще конкурентоспроможні на світовому ринку. Серед перспективних слід відзначити авіабудування, енергетичне, космічне машинобудування, ВПК. Основними конкурентними перевагами українських машинобудівників є наявність технологічної бази, яка може бути модернізована до сучасних технологічних укладів, залишковий людський капітал, низька вартість робочої сили та дуже вигідне географічне розташування.

Частина з цих переваг має тенденцію до зникнення – незабаром технологічне відставання українських машинобудівників досягне таких розмірів, що простіше буде порізати завод на металобрухт і побудувати новий, ніж модернізувати старий. Також близька до критичної ситуація з людським капіталом – велика частка кваліфікованих працівників має передпенсійний вік, а навчання нових технічних кадрів не здійснюється на належному рівні.

Проте розташування України між Європою та Азією, а також істотно нижча зарплата, навіть ніж в азіатських країнах, є дуже привабливими для інвесторів, які принесуть не лише гроші, але і технології. Головною перешкодою для їх приходу виступає не тільки та не стільки російсько-український військовий конфлікт, і навіть не корупція сама по собі, а повна деградація судової системи. При повністю корумпованих судах будь-яке підприємство може бути відібране рейдерами, а рівень корупції не буде приведений до прийнятної для інвесторів величини навіть при успішній роботі правоохоронців. Доки в Україні не буде захисту прав власності, шансів на розвиток машинобудування за допомогою інвестицій із розвинених країн немає.

Проблемою також є втрата цінності технологічних напрацювань у космічній галузі – активна розробка відразу кількох приватними інвесторами багаторазових і суборбітальних космічних носіїв вже почала приносити свої плоди (SpaceX, Orbital Sciences і ще десятки інших). Зараз українські ракети є одними з кращих у світі. Так, власник SpaceX Ілон Маск назвав ракету-носій Zenit кращою у світі, якщо не враховувати багаторазову Falcon його розробки, яка є вже ракетою нового покоління. Але після масового переходу на новий рівень технологічного укладу космічний спадок СРСР нікому не буде потрібен.

Гарні перспективи має військово-промисловий комплекс. Незважаючи на відсталість української військової техніки від передових зразків, у світі ще достатньо країн, які потребують підтримки обороноздатності, але не можуть дозволити собі сучасне та дороге озброєння західних розробників. Тому український ВПК, який завдяки військовому конфлікту та державному замовленню отримав прилив інвестицій, зможе також працювати на зарубіжжя, ставши провідною експортною галуззю. Одержання коштів, у свою чергу, уможливить модернізацію.

2. Аналіз галузей Придніпровського економічного району з позиції структурно-технологічної модернізації

2.1. Дніпропетровська область

Провідною областю у Придніпровському економічному районі є Дніпропетровська, яка забезпечує найбільшу частку промислової продукції не лише в економічному районі, але і в Україні загалом. Майже 11% усього обсягу реалізованої продукції, товарів та послуг забезпечується Дніпропетровською областю. Вона є типовим промисловим регіоном, у якому частка промислової продукції в загальному обсязі реалізації продукції, товарів та послуг у 2016 р. склала 52,1% (табл. 1).

Таблиця 1

Показники господарської діяльності Дніпропетровської області за видами економічної діяльності в 2016 р.

Вид економічної діяльності	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)		Кількість підприємств		Кількість зайнятих працівників		Фінансові результати млрд грн
	млрд грн	%	тис. од.	%	тис. чол.	%	
1	2	3	4	5	6	7	8
Усього	669,1	100,0	25,6	100,0	585,6	100,0	-128,39
Сільське, лісове та рибне господарство	23,8	3,6	3,9	15,3	36,6	6,3	4,86
Промисловість	348,5	52,1	3,2	12,4	297,2	50,8	11,25
Будівництво	10,9	1,6	1,9	7,3	22,1	3,8	-0,03
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	238,0	35,6	8,2	31,9	114,2	19,5	-6,52
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	17,2	2,6	1,1	4,2	32,4	5,5	-0,14
Тимчасове розміщення й організація харчування	1,1	0,2	0,4	1,4	4,5	0,8	-0,03
Інформація та телекомунікації	2,1	0,3	0,8	3,0	5,8	1,0	0,09
Фінансова та страхова діяльність	3,5	0,5	0,2	0,9	2,2	0,4	-136,77
Операції з нерухомим майном	7,6	1,1	2,5	9,7	12,7	2,2	-3,62

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Професійна, наукова та технічна діяльність	5,2	0,8	1,7	6,7	20,6	3,5	1,57
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	9,3	1,4	1,0	4,0	26,0	4,4	-0,13
Освіта	0,1	0,0	0,1	0,5	1,1	0,2	0,01
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,8	0,1	0,3	1,2	5,5	0,9	-0,07
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,5	0,1	0,1	0,4	2,9	0,5	1,12
Надання інших видів послуг	0,4	0,1	0,2	1,0	1,7	0,3	0,02

Друге місце у Дніпропетровській області посідає галузь оптової та роздрібною торгівлі, на яку припадає 35,6%. Усі інші види діяльності суттєво відстають за обсягами реалізації. Так, на третьому місці – сільське господарство, частка якого складає 3,6%, на четвертому – транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (2,6%). Інші галузі мають частку 1% та менше. Це свідчить про суттєві перекоси у збалансованому розвитку області, адже ефективна промисловість, як правило, потребує також більш суттєвого розвитку транспорту, будівництва та фінансової діяльності. У цілому фінансові результати роботи підприємств Дніпропетровської області є від'ємними, причому майже вся сума збитків створена фінансовою та страховою діяльністю. Також від'ємними є фінансові результати торгівлі, будівництва та транспорту, що вказує на руйнівні процеси в економічній системі. У той же час фінансові результати промисловості Дніпропетровської області в 2016 р. були додатними та склали 11 млрд грн.

Найбільш ефективними у відносному вимірі у Дніпропетровській області в 2016 р. були сільськогосподарські підприємства, 87,7% яких є прибутковими, причому цей вид економічної діяльності в абсолютному вимірі посідає друге місце за фінансовими результатами, які склали 4,86 млрд грн (табл. 2). За обсягами реалізації в розрахунку на одного зайнятого та на одне підприємство цей вид діяльності не є лідером, тобто ці підприємства не є інноваційно ефективними і такими, що створюють значну додану вартість за рахунок високої продуктивності праці.

Показник обсягу реалізації на одне підприємство дозволяє оцінити середній масштаб підприємств за кожним видом економіч-

ної діяльності з точки зору його товарообігу, що становить базис для оцінки потрібної інфраструктури. У свою чергу, обсяг реалізації на одного зайнятого дає підстави для аналізу продуктивності праці кожного виду діяльності. За обома цими показниками промисловість Дніпропетровської області належить до основних видів діяльності регіону.

Таблиця 2

**Відносні показники господарської діяльності
Дніпропетровської області в 2016 р.**

Вид економічної діяльності	Обсяг реалізації на 1 підприємство	Обсяг реалізації на 1 зайнятого	Частка прибуткових підприємств
	млн грн	млн грн	%
Усього	26,2	1,14	73,4
Сільське, лісове та рибне господарство	6,1	0,65	87,7
Промисловість	109,6	1,17	72,3
Будівництво	5,9	0,49	72,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	29,2	2,08	74,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	15,9	0,53	71,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	3,1	0,25	67,4
Інформація та телекомунікації	2,8	0,37	70,2
Фінансова та страхова діяльність	14,4	1,55	72,1
Операції з нерухомим майном	3,1	0,60	58,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	3,0	0,25	67,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	9,0	0,36	68,9
Освіта	0,7	0,09	67,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,8	0,15	67,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4,6	0,18	57,8
Надання інших видів послуг	1,6	0,23	66,9

Важливість промисловості Дніпропетровської області обумовлена не лише тим, що обсяг реалізації промислової продукції сягає більше половини від усього обсягу реалізації товарів та послуг в об-

ласті, але й тим, що частка Дніпропетровської області в промисловості всієї України за результатами 2016 р. досягла 19,4% (табл. 3). Значною мірою це обумовлено військовими діями на території Донбасу, внаслідок чого значна частка потреб, яка раніше задовольнялася східними підприємствами, зараз задовольняється саме в цьому регіоні.

Таблиця 3

**Обсяг реалізації промислової продукції
у Дніпропетровській області в 2016 р.**

Вид діяльності	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млрд грн	Частка виду діяльності в обсязі промислової продукції, %	Частка Дніпропетровської області в загальноукраїнському обсязі, %
Промисловість	342,8	100,0	19,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	79,8	23,3	34,7
Переробна промисловість, у т.ч.	202,6	59,1	17,8
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	30,1	8,8	7,9
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	116,3	33,9	38,4
машинобудування	10,3	3,0	6,7
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	13,9	4,1	24,7
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	15,2	4,4	16,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	54,7	15,9	14,4
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	5,8	1,7	30,2

Головним видом промисловості Дніпропетровської області є переробна, якій належить 59,1% від обсягу реалізації промислової продукції, в той час як добувна промисловість становить 23,3%, по-

стачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 15,9, водопостачання, каналізація, поводження з відходами – 1,7%.

У свою чергу, головним видом переробної промисловості є металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування. Металургія забезпечує 33,9% реалізації промислової продукції Дніпропетровської області. Причому металургійне виробництво Дніпропетровської області становить 38,4% усього металургійного виробництва України, яке є однією з головних галузей для країни, адже забезпечує суттєву частку валютних надходжень.

Важливими є такі галузі, як виробництво хімічних речовин і хімічної продукції та виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції. Незважаючи на те що в межах Дніпропетровської області ці галузі промисловості не є домінуючими, але в масштабах України вони забезпечують 24,7 та 16,8% продукції відповідно.

Перспективною галуззю промисловості Дніпропетровської області виступає виробництво харчових продуктів. Обсяг реалізації продукції становить 8,8% в загальному обсязі промисловості та 7,9% в загальноукраїнському виробництві харчових продуктів. При цьому обсяг реалізації готової харчової продукції навіть більше, ніж обсяг реалізації продукції сільського господарства області, – 30,1 та 23,8 млрд грн відповідно.

Таким чином, найбільш розвинутими промисловими галузями Дніпропетровської області є добувна, металургійна, харчова, машинобудівна й енергетична. При цьому такі важливі для збалансованого розвитку промисловості галузі, як будівна, фінансова та транспортна, розвинуті недостатньою мірою.

2.2. Запорізька область

Запорізька область забезпечує 3,5% від усього обсягу реалізованої продукції, товарів та послуг в Україні та 8,7% промислової продукції. Як і Дніпропетровська, Запорізька область є переважно промисловою, причому частка промисловості в цьому регіоні ще більша, ніж у Дніпропетровській, і становить 64,7% (табл. 4). Частка сільського, лісового та рибного господарства також більша, ніж у Дніпропетровській, і становить 6,9% проти 3,6%. У той же час частка торгівлі менша майже на третину. Усі інші галузі не є помітними порівняно з трійкою лідерів – промисловістю, торгівлею та сільським господарством. Як і в Дніпропетровській області, спостерігається відставання галузей, що забезпечують матеріальне ви-

робництво, – будівництва, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, фінансової та страхової діяльності, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, інформаційних і телекомунікаційних послуг.

Таблиця 4

**Показники господарської діяльності Запорізької області
за видами економічної діяльності в 2016 р.**

Вид економічної діяльності	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)		Кількість підприємств		Кількість зайнятих працівників		Фінансові результати
	млрд грн	%	тис. од.	%	тис. чол.	%	млрд грн
Усього	218,4	100,0	13,5	100,0	258,4	100,0	13,80
Сільське, лісове та рибне господарство	15,0	6,9	2,6	19,6	27,4	10,6	4,55
Промисловість	141,4	64,7	1,8	13,6	147,6	57,1	9,34
Будівництво	2,8	1,3	0,9	7,0	7,2	2,8	0,07
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	48,7	22,3	3,7	27,5	26,1	10,1	-0,12
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3,5	1,6	0,5	3,5	11,6	4,5	0,35
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,6	0,3	0,3	2,5	4,1	1,6	-0,07
Інформація та телекомунікації	0,7	0,3	0,4	2,9	2,7	1,1	0,01
Фінансова та страхова діяльність	1,3	0,6	0,1	0,7	2,8	1,1	0,06
Операції з нерухомим майном	1,4	0,6	1,4	10,1	6,0	2,3	-0,10
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,6	0,7	0,8	6,1	8,5	3,3	-0,35
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,7	0,3	0,4	3,1	8,1	3,2	0,05
Освіта	0,0	0,0	0,1	0,5	0,6	0,2	0,00
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,5	0,2	0,2	1,4	4,0	1,5	0,01
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,0	0,0	0,1	0,4	0,6	0,2	0,00
Надання інших видів послуг	0,1	0,1	0,1	1,1	1,0	0,4	0,01

Фінансові результати підприємств Запорізької області є додатними, причому найбільш фінансово ефективними за абсолютним значенням фінансового результату є промисловість та сільське господарство. За відносними показниками найбільш ефективні сільськогосподарські підприємства, 87,7% яких є прибутковими (табл. 5).

Таблиця 5

**Відносні показники господарської діяльності
Запорізької області в 2016 р.**

Вид економічної діяльності	Обсяг реалізації на 1 підприємство	Обсяг реалізації на 1 зайнятого	Частка прибуткових підприємств
	млн грн	млн грн	%
Усього	16,2	0,85	73,4
Сільське, лісове та рибне господарство	5,7	0,55	87,7
Промисловість	77,4	0,96	72,3
Будівництво	2,9	0,38	72,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	13,1	1,86	74,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7,5	0,30	71,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,9	0,16	67,4
Інформація та телекомунікації	1,9	0,27	70,2
Фінансова та страхова діяльність	13,7	0,46	72,1
Операції з нерухомим майном	1,0	0,24	58,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,9	0,18	67,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,7	0,09	68,9
Освіта	0,7	0,07	67,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,8	0,14	67,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,7	0,07	57,8
Надання інших видів послуг	0,9	0,12	66,9

Традиційно лідером за обсягами реалізації на одного зайнятого є галузь «оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів». Також високі показники у промисловості

та сільського господарства. Інші галузі мають невеликі обсяги реалізації на одного зайнятого та порівняно невеликі на одне підприємство (окрім фінансової та страхової діяльності). Це свідчить про менший ступінь концентрації потужностей у них.

Головним напрямом промисловості в Запорізькій області є переробна промисловість, яка за обсягом реалізації промислової продукції сягає 71,7% (табл. 6).

Таблиця 6

**Обсяг реалізації промислової продукції
в Запорізькій області в 2016 р.**

Вид діяльності	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млрд грн	Частка виду діяльності в обсязі промислової продукції, %	Частка Запорізької області в загальноукраїнському обсязі, %
Промисловість	152,9	100,0	8,7
Добувна та переробна промисловість	112,9	73,8	8,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3,2	2,1	1,4
Переробна промисловість	109,7	71,7	9,6
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	21,2	13,9	5,6
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	51,8	33,9	17,1
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	18,2	11,9	15,6
Виробництво коксу та продуктів нафтопереробки	5,2	3,4	8,8
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	4,1	2,7	4,5
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	5,7	3,7	19,4
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	39,1	25,6	10,3
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,9	0,6	4,9

Найбільш розвинутою промисловою галуззю в Запорізькій області є металургійне виробництво, обсяг реалізації якого в 2016 р. становив 33,9% від усієї реалізації промислової продукції Запорізької області та 17,1% реалізації промислової продукції в Україні. Очікувано, враховуючи наявність в області ДніпроГЕС, Запорізької АЕС та найбільш потужної в Україні Запорізької ТЕС, друге місце за обсягом реалізації посідає галузь «постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря», яка має частку 25,6%. На третьому місці за обсягом реалізації промислової продукції – харчова галузь, яка має частку 13,9%, причому, як і для Дніпропетровської області, обсяг реалізації харчової галузі більше, ніж обсяг реалізації сільськогосподарської продукції (21,2 млрд грн проти 15,0 млрд грн). Важливим як на рівні області, так і на загальноукраїнському рівні є машинобудування, частка якого становить 11,9 та 15,6% відповідно.

На особливу увагу заслуговують такі галузі, як виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування та виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, важливість яких для України в цілому більше, ніж для області. Частка галузі «виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування» у промисловій продукції Запорізької області у 2016 р. становила 3,7%, а в обсязі реалізації промислової продукції України в цілому у п'ять разів більше – 19,4%. Аналогічна ситуація і з галуззю «виробництво коксу та продуктів нафтопереробки»: її частка в Запорізькій області становить 3,4%, а в Україні – 8,8%.

Таким чином, Запорізька область відрізняється домінуванням переробної промисловості, головною з яких є промисловість низького ступеня переробки – металургія, але є і більш розвинуті галузі: машинобудування та харчова промисловість. Галузі новітніх технологічних укладів, таких як електроніка або відновлювана енергетика, розвинуті недостатньою мірою, так само, як і забезпечуючі галузі – інформаційні та телекомунікаційні технології, будівництво, транспорт.

2.3. Кіровоградська область

Кіровоградська область є найменшою серед трьох областей Придніпровського економічного району, причому її частка в загальноукраїнському обсязі реалізації продукції, товарів і послуг становить лише 1,2% за результатами 2016 р. (табл. 7).

Таблиця 7

Показники господарської діяльності Кіровоградської області за видами економічної діяльності в 2016 р.

Вид економічної діяльності	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)		Кількість підприємств		Кількість зайнятих працівників		Фінансові результати млрд грн
	млрд грн	%	тис. од.	%	тис. чол.	%	
Усього	74,8	100,0	7,2	100,0	92,9	100,0	6,98
Сільське, лісове та рибне господарство	20,7	27,6	3,1	43,2	30,3	32,6	6,54
Промисловість	23,1	30,9	0,8	11,0	33,6	36,2	0,07
Будівництво	1,0	1,4	0,4	5,2	2,5	2,7	0,04
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	25,5	34,1	1,4	19,6	11,1	11,9	0,34
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3,1	4,2	0,2	3,0	5,7	6,2	0,01
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,0	0,1	0,1	1,1	0,5	0,5	0,00
Інформація та телекомунікації	0,2	0,2	0,1	2,0	1,3	1,4	0,00
Фінансова та страхова діяльність	0,0	0,0	0,0	0,4	0,1	0,1	0,00
Операції з нерухомим майном	0,6	0,7	0,5	6,6	2,6	2,8	-0,01
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,2	0,2	0,2	3,3	1,4	1,5	-0,01
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,3	0,4	0,2	3,0	2,6	2,8	0,01
Освіта	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1	0,1	0,01
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,1	0,1	0,0	0,5	0,4	0,5	-0,01
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,3	-0,01
Надання інших видів послуг	0,0	0,0	0,1	0,8	0,4	0,4	0,00

На відміну від Дніпропетровської та Запорізької областей, Кіровоградська на є регіоном із домінуючою промисловістю. Цей вид економічної діяльності за обсягом реалізації посідає друге місце (30,9%) після оптової та роздрібною торгівлі (34,1%) та лише на декілька відсотків випереджає сільське господарство (27,6%). Ці три галузі є головними видами діяльності в Кіровоградській області. Також примітною є галузь «транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», частка якої досягає 4,2%. Внесок усіх інших галузей малопомітний.

Фінансові результати майже всіх галузей є додатними та близькими до нуля (табл. 8), за виключенням сільського, лісового та рибного господарства, яке забезпечило 94% усього фінансового результату підприємств Кіровоградської області (6,54 з 6,98 млрд грн). Також майже всі сільськогосподарські підприємства області є прибутковими (92,6%). Серед інших ефективних за фінансовими результатами галузей слід відзначити такі як оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (81,2% підприємств є прибутковими); тимчасове розміщування й організація харчування (81,1%); професійна, наукова та технічна діяльність» (78,7%); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (77,8%).

Таблиця 8

**Відносні показники господарської діяльності
Кіровоградської області в 2016 р.**

Вид діяльності	Обсяг реалізації на 1 підприємство	Обсяг реалізації на 1 зайнятого	Частка прибуткових підприємств
	млн грн	млн грн	%
1	2	3	4
Усього	10,4	0,80	83,5
Сільське, лісове та рибне господарство	6,6	0,68	92,6
Промисловість	29,2	0,69	75,7
Будівництво	2,7	0,41	75,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18,1	2,31	81,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	14,2	0,54	75,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,6	0,09	81,1
Інформація та телекомунікації	1,2	0,13	74,1

Закінчення табл. 8

1	2	3	4
Фінансова та страхова діяльність	0,6	0,15	64,3
операції з нерухомим майном	1,2	0,21	65,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,7	0,11	78,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,3	0,10	74,5
Освіта	0,5	0,11	68,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,2	0,19	77,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,7	0,08	58,3
Надання інших видів послуг	0,6	0,08	74,1

Одним із лідерів за показниками обсягу реалізації на одне підприємство та на одного працюючого є галузь «оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», що свідчить про концентрацію ресурсів цієї галузі у відносно невеликій кількості великих підприємств. Аналогічна ситуація і з галуззю «транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», у якій в середньому кожне підприємство реалізує продукції на 14,2 млн грн.

Як і для інших областей Придніпровського економічного району, головним видом промисловості для Кіровоградської області є переробна (73,7%), на другому місці – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (20,6%) (табл. 9).

Таблиця 9

**Обсяг реалізації промислової продукції
в Кіровоградській області в 2016 р.**

Вид діяльності	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млрд грн	Частка виду діяльності в обсязі промислової продукції, %	Частка Кіровоградської області в загальноукраїнському обсязі, %
1	2	3	4
Промисловість	25,2	100,0	1,4
Добувна та переробна промисловість	19,7	78,2	1,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1,1	4,5	0,5
Переробна промисловість	18,5	73,7	1,6

Закінчення табл. 9

1	2	3	4
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10,0	39,9	2,6
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	2,7	10,6	0,9
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	2,8	11,1	2,4
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	0,5	2,1	0,9
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	0,8	3,2	0,9
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	0,8	3,2	2,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5,2	20,6	1,4
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,3	1,2	1,6

Однак слід відзначити, що ні промисловість Кіровоградської області в цілому, ні окремі її галузі не мають суттєвого впливу на українську промисловість загалом, жодна галузь не має частки більшої, ніж 3%.

Головною промисловою галуззю Кіровоградської області є виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 39,9% від усієї реалізованої промислової продукції області, або 2,6% від продукції харчової промисловості України. Інші галузі переробної промисловості суттєво відстають. Так, галузь «машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування» реалізувала в 2016 р. 11,1% від промислової продукції області, а «металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування» – 10,6%.

Також значний обсяг реалізації (20,6% від усієї промислової продукції області, або 1,4% від продукції цієї галузі в цілому по Ук-

раїні) має галузь «постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря», у першу чергу, за рахунок Кременчуцької ГЕС.

Таким чином, Кіровоградська область відрізняється від двох інших областей Придніпровського економічного району тим, що є набагато менш індустріалізованою, причому головною галуззю промисловості виступає харчова, а не важка промисловість.

3. Висновки щодо перспектив галузей Придніпровського економічного району в умовах структурно-технологічної модернізації

Наразі рівень наукоємності продукції областей Придніпровського економічного регіону є незадовільним, причому галузі з високою наукоємністю мають навіть меншу частку, ніж у середньому по Україні (табл. 10).

Таблиця 10

Рівень наукоємності продукції областей Придніпровського регіону, %

Рівень наукоємності продукції	Україна	Області		
		Дніпропетровська	Запорізька	Кіровоградська
Високий	1,6	0,1	0,9	0,4
Середньо-високий	10,1	6,3	16,9	11,0
Середньо-низький	35,2	70,6	45,4	20,2
Низький	53,1	23,0	36,8	68,4

Найбільш розвинутою галуззю Придніпровського економічного району є металургія. Однак слід зауважити, що вона не є перспективним напрямом промислового розвитку. По-перше, це галузь із низьким ступенем переробки, а отже, вона дає невелику додану вартість. По-друге, хоча ця галузь і забезпечує значну частку валютних доходів країни, чорна металургія може надовго (або навіть назавжди) втратити статус лідера українського експорту внаслідок процесів, які відбуваються на світових ринках. Тому власникам цих підприємств потрібно розглядати можливості стимулювання розвитку внутрішніх галузей – споживачів металу, передусім, машинобудування і будівництва. Тим більше, що в їх власності зосереджена велика частина профільних економічних активів. У цілому ж металургія є неперспективною галуззю і з точки зору структурно-технологічної модернізації.

Усі розглянуті області відрізняються наявністю сільського господарства, яке за фінансовими результатами та відсотком при-

бюткових підприємств є найбільш ефективним видом економічної діяльності. Останніми роками сільське господарство вийшло в лідери в Україні як за обсягом експорту, так і в цілому за ефективністю бізнесу. Сільськогосподарські підприємства перебувають у більш вигідному становищі завдяки меншому падінню цін і попиту. Навіть у періоди найжорсткіших економічних криз кількість людей на планеті зростає і харчуватись вони не припиняють, тому сільське господарство зможе стати рушійною силою економіки на початковому етапі виходу з кризи за умови її (галузі) відповідного розвитку. З урахуванням зниження світових цін і наднизької вартості робочої сили в Україні найбільш перспективним шляхом для сільськогосподарських виробників є розширення виробничо-технологічних ланцюжків і збільшення обсягів переробки сировини в готову харчову продукцію. Це дозволить їм отримати більшу додану вартість при продажі готової продукції, а не сировини. Завдяки адаптації виробництва до європейських вимог для них відкриються ринки азіатських та африканських країн, на які раніше українські виробники не звертали уваги.

Однак при плануванні розвитку сільського господарства слід урахувати, що це ніяк не може бути стратегічною метою для України, адже воно є безперспективним напрямом у сучасному світі. Отримання доходів від сільського господарства має бути лише першим кроком для подальшого розвитку інноваційної промисловості. Розвиток сільського господарства та переробки харчової сировини в готову продукцію має стати стимулом для розвитку суміжних галузей, більш технологічних. Це дозволить завантажити машинобудування замовленнями на розробку та виробництво продукції для харчової галузі. Також експорт готових харчових продуктів приведе до зростання попиту на транспортні послуги, а отже, до розвитку відповідної інфраструктури, виробництва та ремонту транспортних засобів, залізниць, портової інфраструктури тощо. Тобто очікується суттєвий мультиплікативний ефект.

Транзитне розташування України відкриває ряд можливостей. Транспортні послуги вже зараз приносять більш ніж половину виручки від експорту послуг. Якщо ж Україна побудує транспортну інфраструктуру необхідного рівня, то забезпечить розвиток пов'язаних галузей.

Перспективним є проект «Нового шовкового шляху» з Азії до Європи, який активно просувається вже декілька років Китаєм, причому одна з його гілок планується через Україну. Традиційно основними торговими шляхами з Китаю до Європи є довгий морський

шлях або коротший залізничний шлях через РФ. Ураховуючи торгові війни, які починає РФ, і в цілому сумнівне майбутнє 1/9 частини суші, Китай зацікавлений в альтернативних, швидших і менш бюрократизованих транспортних магістралях. Одна з основних причин слабкої привабливості для іноземних туристів (окрім негативного іміджу України) полягає у відсутності доріг і якісних перевізників.

Розвиток транспортної інфраструктури надасть поштовх багатьом пов'язаним галузям, передусім будівельній, яка стимулюватиме інші. Цей рецепт багаторазово випробуваний західними країнами при виході з економічних криз, зокрема, при виході з Великої депресії. Оскільки Україна має величезну територію та одні з найбільш слабкорозвинених комунікацій, їй є що будувати і для чого будувати. Так званий план "Prime the pump", прийнятий у США у 1938 р., суть якого полягала в будівництві житла і доріг, дозволив запустити економіку. В Україні бракує як житла (особливо враховуючи 1,5 млн внутрішніх емігрантів), так і шляхів, тому є всі підстави припустити, що аналогічний план дозволить стимулювати українську економіку та створити довговічну інфраструктуру. Наприклад, бетонні автомагістралі, незважаючи на їх високу вартість, можуть простояти без ремонту десятки років, їх будівництво дасть внутрішній попит на продукцію металургії, добувної промисловості та машинобудування, а також дозволить забезпечити зайнятість робочих відсталих галузей (у тому числі гірничодобувної), що закриваються. При цьому не слід забувати, що максимально швидкий ефект може бути отриманий від будівництва конфесійних доріг, а прихід інвесторів неможливий, якщо вони не будуть упевнені в захисті своїх прав власності. Будівництво житла також потребує спрощення дозвільної системи і боротьби з корупцією. Попри те, що згідно із законодавством будь-який громадянин може безкоштовно отримати декілька ділянок різного призначення, на практиці для їх отримання потрібний або хабар, або декілька років судових тяжб (без гарантії виграшу справи). Для стимулювання приватного будівництва можна використати методи, випробувані в західних країнах, такі як масова роздача забудовникам великих земельних ділянок безкоштовно за умови проведення комунікацій, створення інфраструктури і подальшого роздрібного продажу готових будинків або підготовлених для індивідуального будівництва ділянок.

Галузями-локомотивами, завдяки яким може бути здійснений запуск структурно-технологічної модернізації в Україні, є вже розвинуті, хоч і низькоінноваційні, галузі:

сільське господарство та харчова промисловість, які зараз або найближчим часом можуть бути джерелом валютних надходжень;

будівництво транспортної інфраструктури, потрібної як для використання вигідного географічного розташування України, так і для розвитку внутрішньої торгівлі;

будівництво доступного житла, яке дасть поштовх розвитку внутрішньої економіки і дозволить знизити вплив з України найбільш кваліфікованого й економічно активного населення.

Завдяки розвитку низькоінноваційних галузей стимулювання дістане українське машинобудування, яке ще має потенціал, але потребує серйозної модернізації для переходу України до неоіндустріальної епохи. Розвиток машинобудування надасть змогу відновити людський капітал, який зазнав значних втрат останніми роками. І лише після цього етапу може бути здійснене створення підприємств п'ятого та шостого технологічних укладів, які потребують стійкого інституційного фундаменту для свого розвитку. Основні залежності поступового розвитку галузей від низькотехнологічних до високотехнологічних наведено на рисунку.

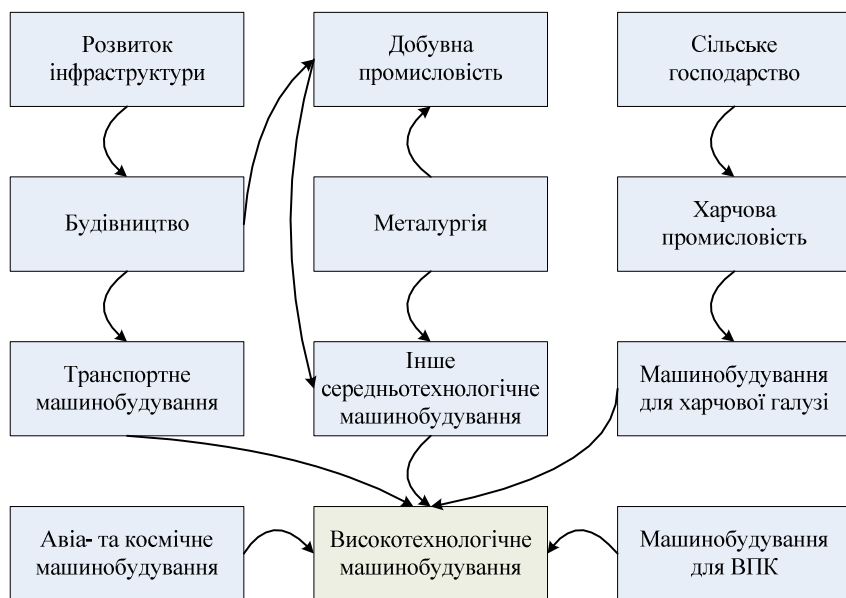

Рисунок. Розвиток високотехнологічного машинобудування в Україні

При цьому слід урахувати, що ніякі програми із стимулювання окремих галузей, розробка чергової стратегії їх розвитку та інші заходи з красивими назвами і мудрими словами абсолютно не працюватимуть і не дадуть жодного ефекту, якщо перед економічними діями не будуть здійснені соціально-політичні. Тому першочерговими завданнями є створення судової системи з нуля для забезпечення захисту прав власності та примушення до виконання контрактів, справжня люстрація правоохоронних органів, реформа держслужби для залучення професійних менеджерів із бізнесу, подання прикладу особистої боротьби з корупцією найвищим рівнем влади.

Висновки. Таким чином, розвиток промислових регіонів України з метою структурно-технологічної модернізації має здійснюватися поетапно, від менш технологічних галузей до більш технологічних. Розвиток низькотехнологічних галузей на першому етапі має запустити розвиток пов'язаних із ними більш технологічних, забезпечити нагромадження фінансового та людського капіталу, формування репутації України як країни, яка має великий потенціал для західних інвесторів.

Література

1. Florida R. *The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class—and What We Can Do About It.* New York: Basic Books, 2017. 336 p.
2. Florida R. *The Rise of the Creative Class. And How It's transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life.* – New York: Basic Books, 2002. 464 p.
3. Анненкова О.В., Пономаренко Є.В. Формування промислових кластерів як інструмент структурної перебудови економіки України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. вип. V, т. 1.* За ред. І. Г. Ткачук. Івано-Франківськ, 2009. С. 108-112.
4. Бова Т.В. Провідні елементи забезпечення комплексності та ефективності модернізації системи державного регулювання промислового розвитку України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.* 2014. № 1. URL: [https:// irbis-nbuv.gov.ua](https://irbis-nbuv.gov.ua).
5. Василюшин Т. Аналіз сучасного стану машинобудівної промисловості України та визначення основних проблем її розвитку. *Галицький економічний вісник.* 2013. № 4(43). С. 10-20.
6. Дасковский В., Киселев В. О неоиндустриальной модели и стратегии развития экономики. *Экономист.* 2013. № 6. С. 34-39.

7. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
8. Дикань В.П. Перспективы развития экономики Украины в условиях формирования международных транспортных коридоров в системе мировой глобализации экономики. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. №42. С. 144-149.
9. Єрмакова О.А. *Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі*: монографія. Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. 220 с.
10. Иванов С.В., Ляшенко В.И., Ляшенко А.Ю. Критерии пост- и неоиндустриализма в условиях перехода к технологиям 6-й длинной волны Н. Кондратьева. *Проблеми та перспективи розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 21 квітня 2017 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2017. С. 67-71.
11. В.П. Вишне夫斯基, Р.Н. Лепа, Р.В. Прокопенко и др. *Как обосновать бюджетно-налоговую политику государства? Опыт научного проектирования и реализации автоматизированной системы сопровождения бюджетного процесса на региональном уровне*: монография. НАН Украины, Ин-т экономик пром-сти. Донецк, 2011. 116 с.
12. Кіндзерський Ю.В. Деструктиви промислової політики в Україні та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2012. №12. С. 4-16.
13. Павлиш Е.В. *Інноваційна складова регіональної конкурентоспроможності*: монографія. МОН України, ДВНЗ «ДонНТУ». Донецьк: МПП "ВІК", 2008. 185 с.
14. Прокопенко Р.В. Анализ перспектив отраслей украинской экономики при выходе из кризиса. *Управління економікою: теорія та практика*. Четверті Чумаченківські читання: зб. наук. праць. Київ, 2015. С.156-165.
15. Прокопенко Р.В. Финансово-экономические последствия действующего российско-украинского конфликта. *Восточно-украинский конфликт в контексте глобальных трансформаций*. УИС-ГРА, ООО «Східний видавничий дім». Киев, 2015. С. 311-323.
16. В.І. Ляшенко, Є.В. Котов *Україна XXI: неоіндустріальна держава або «крах проекту»?*: монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Полтава, 2015. 196 с.

Надійшла до редакції 14.11.2017 р.